

ADATOK.

PRIMÁSI UTASÍTÁS A TISZTTARTÓK RÉSZÉRE.

Instructio pro provisoribus archiepiscopatus
Strigoniensis (1752.)

Circa divina et punienda delicta.

Valamint hogy minden világi hatalom az Uristentől adatik, és aki Istentől rendelt urának ellene állani akar, az Istennek rendelése ellen tusakodik, a szerént minden némű uraság hatalma alá adatott embereihez, s jobbágysaihoz olyas gondviseléssel, rendtartással, és regulákkal tartozik vezetetni, melyek által lelki üdvösséget és testi táplálást nyerhessenek; és mivel ezeknek megnyerése legislegelőször Istenünkhez tartozó szeretet, s annak félelme, következendőképen igaz szívbéli ájtatosság és igazságra czélozó igyekezet minden keresztény embert szokta vezérelni; annak okáért:

1. Mindenek előtt tisztartónak kötelessége azt hozza magával, hogy alatta való jobbágyság Isteni félelemben, és zablán tartassék, azért is kiváltképen azon igyekezzék, hogy mindenütt az igaz római katholika hit gyarapodjék, és terjedjen, ahhoz képest, amely helységek tiszták az eretnokségtől, semmi lett uttal semminemű tévelygőt ne engedjen lakosnak befogadni, vagyis csalárdképen fortély alatt becsúszni és mivel holmi lézengő, passus nélkül való ember más országokból is lakójul érsekség helységekben számosan szoktanak jönni, kiknek rosz cselekedetek miatt számtalan galibája, és költsége szokott következni az uraságnak; annak okáért, akár a catholicus szin alatt, akár más fortély alatt lakójul helységekben kíván telepedni, kemény büntetés alatt tisztartó tudta és akaratja nélkül bé ne fogadják, sőt amely helységben luteránusok, avagy kálvinisták találtak, minden serénységgel azon légyen, hogy azok plébánusok istenes oktatásuk által az igaz keresztény római anyaszentegyháznak egyességébe térjenek; arra való nézve.

2. Mivelhogy mindenütt római katolika anyaszentegyházhoz tartozandó elégséges templomok Istennek dicsőségére fel vannak állítva nem máshova tévelygő helyekre, hanem parochialis, vagyis filialis templomokban járjanak ájtatosságoknak okáért, akár vasárnap, akár országunkban bévett ünnepek napjaiban, másként ellent-tartók, vagyis római katolika templomban járni elmulatók, kemény büntetés alá vétetnek, sőt a tévelygő valláson lévők magok gyermekeit nem máshová jártassák iskolában, hanem igaz római catholica hiten lévő iskola mesterekhez, ahozképen:

3. Minden helységben akár az egészben akár felényire, akár nagyobb, akár kisebb részén kálvinyista vagy lutheránus tévelygő jobbágyakkal légyen megszálltva, római katolika hiten lévő iskola mester s nótárius mint a végre rendeltessék, hogy a gyermekeket oktassa, mint pediglen azért, hogy idegen s tévelygő valláson levőkhez, midőn veszedelmes és halálhoz közeledő betegségben esnek, plébánust lelkeknek vigasztalására elhíhassa, és tudtára adja, hogy barmok módjára minden lelki vigasztalás nélkül e világbul ki ne muljanak, kinek is kötelessége lészen minden helységbéli betegnek voltát plébánusnak bejelenteni. Hogy ha pedig némely helységbéliek oly makacsoknak és vakmerőknek mutatnák magokat, hogy igaz római katolika hiten lévő iskolamestert, s egyszersmind nótáriust szenvedni nem akarnak, vagyis holmi csalárdság és haszontalan fogásokkal attúl mentenék magokat, értésére adván tisztartó főjeskedéseket főtisztnek, lészen az iránt keményebb rendelés.

4. Arra is szorgalmasan vigyázzon, hogy holmi czéagéres, vétkes káromkodások, szitkozódások jobbágyok között el ne áradjanak, azért is szitkos, káromkodó és más kisebb vétkekben tapasztalt jobbágyokat a tisztartó érdemek szerint veréssel, másoknak példájára, vagy tömlöczben való tartással fogja büntetni, vagy bírák által büntettetni, és ha az olyatin megbüntetett személy többször is azon, vagyis nagyobb vétekben esik, a büntetését érdeme szerint duplázván, triplázván nagyobbétsa.

5. Hogyha pedig valamely jobbágy személyeknek gyilkosságban, tolvajságban, és ezekhez hasonló vétkekben történik esniek, azokat megfogattatván tömlöczben jó vigyázás alatt tartassa, méglen a főtisztet az iránt voltaképen nem tudósétja; hogy törvény szerint büntetessenek, sőt semmiképen főtisztnek engedelve nélkül kezességre ki ne bocsássa, hogyha pediglen verekedésben egymást megtalálják véreséteni; vagyis valamelyike közülök fajtalan paráználkodásban esni talál, aztat is megragadtatván főtisztnek hire és valóságos információja nélkül ki ne bocsátassa, holott pedig legkisebb gyanuság valamely

személynek viselő volt iránt esnék a helységben, aztat a birák azonnal ahoz értő aszszonyok által megvizsgáltassák, hogy az által is gyermek vesztésnek veszedelme eltávoztassék. Holmi aprólékos és gyakran megeshető veszekedéseket, viszálykodásokat pedig a tisztartó meghallgatván, mind az két félt eligazéthatja és ha szükséges leszen, az iránt a főtisztet informálja.

Circa ecclesias dei.

1. Nyilván való, hogy némely templomoknak alkalmas dossok, és legatumik légyenek, azonban jövedelmeknek néhutt ugyan alkalmas, néhutt pediglen majd semmi látszatjok nincsen templomoknak konservációjában, és szükségeknek segítségében, távul legyen ugyan templomok jövedelme iránt plébánusokra esendő vélekedés, akik másként is lelkek isméréterre becsületjeknek megtartására szoroson köteleztetnek, történhető mindazon által, hogy vagy gazdasághoz való tudatlanságok, vagyis elmulatások miatt a templomok jövedelme kisebbre száll, vagyis szükségtelenül erogáltatik. Annak okáért jóllehet templomoknak jövedelme iránt való vigyázás főképen plébánusokat illeti, szükséges mindazáltal, hogy a tisztartók is templomok kárának eltávoztatására szorgalmasan vigyázzanak, és plébánusokat segítsék; azért is

2. Amidön a templom némely szükséges eszközeinek öszveszerzése, vásárlása, vagy a paramentumoknak csináltatása elő fogná magát adni, mivelhogy sokszor tapasztaltott, hogy az olyas vásárlásokban némely plébánusoknak elégséges experientiájok nincsen, és az olyas portékákat felettébb és gyakorta dupla, tripla áron is fizetik, azért azt magoktul soha se cselekedjék, hanem egyet értvén a tisztartóval adják hirünkre, következendőképen méglen azok iránt tempore visitationis bővebb rendelések tétetődnek, itten illendő áran megszeresztetvén, mind azok megküldtetnek nékiek, egyszóval generaliter valakiknek a templom jövedelméhez akárminémő közök leszen, mindenkoron ugy készen legyének, hogy valamikor megszóléttatnak, elégséges számot adhassanak felüle.

Circa gubernationem, conservationem et boni ordinis introductionem in bonis observandam.

1. Jóllehet ugyan Istennek kegyelmébül határok iránt való villongások nagyobb részint lecsillapéttattak, és határjelek is felhányatattak, történhető mindazonáltal hogy némely nyughatatlan, és veszekedést szerető elmék lecsendesétett czivódásokat ujra felgerjeszteni

kévánnák: annak okáért szorgalmaskodjék a tisztartó, hogy a föntálló vagyis más természet szerént való határjeleket kérdés nélkül megtartsa, és minden esztendőben, ahol szükséges légyen, szomszédainak értésére adván sz. György nap tájban megújéttassa, hogy ha pediglen valamely nyughatatlan szomszéd hatalmasul új kérdést, és villongást támasztana, annak eleit vegye, ellenben pediglen az uraság jobbágyit is zablán tartsa, hogy vakmerőképen, és ok nélkül más szomszéd határjában ne hatalmaskodjanak, azonban az uraság határiban se engedjen szomszédot hatalmaskodni, akár azok ekoráig kérdés alatt legyenek is, annyival inkább a hol kérdés nélkül birattatnak, szorgalmasan megoltalmazza, ugy mindazon által, hogy az ember-haláltul ójják magokat a jobbágyok, és mindeneknek voltaképen végére járván történhető casusok iránt főtiszteket genuine tudósétsa, hogy az iránt indilate szükséges dispositiók tétessenek.

2. Nyilvánvaló az is, hogy határok iránt onnand is leginkább szokott eredni a veszekedés, midőn szomszéd falubélieknek határszélihez közel egy vagy másik lakos szántóföldjét, rétjét, szölleit, vagyis másfélo beneficiumát zálogban, vagy másképen engedi; kihez képest vigyázással légyen arra hogy afélék ne következzenek, sőt kemény büntetés alatt téltsa meg a lakosoknak, és szomszédoknak is értésire adja, hogy ez többé zálognak elvesztése alatt meg nem engedtetik, ahol pediglen ezek ennek előtte történtek volna, iparkodjék hogy valamely extraordinarius fundusbul, vagy helységnek közönséges jövedelmébül az olyatin beneficiumokat küszabadéthassa.

3. Mivel azonban világ folyásának álhatatlansága azt hozza magával, hogy semminek állandóságát nem tapasztalhatni, hanem mindenek forgandók; azért is a midőn észreveszi, hogy helységek közül egyike vagy másika erejében fogyni kezdene, vizsgálja meg előre, honnand következik fogyatkozása? Ha szerencsétlenségbül, vagyis improportionatus adózásbul, vagy pediglen helységbéli előljáróknak rendetlenségítül, és közönséges terheknek egyenetlen viselésítül, vagyis helységnek gondatlanságátül, és röstségítül? Ha nemes vármegye részirül improportionate terheltettek, bévett szokás szerént aféle improportiót helyes okokkal nemes vármegye előtt representálja és könnyebbséget kérjen; nem különben az iránt a főtiszteket is tudósétsa, hogy eleit vehessék, egyszóval minden igazságos dolgokban a jobbágyoknak pártjokat fogja, és ha idegenek ellen keresetjek vagyon, azt annak módja szerint sürgesse, és ha maga szerint el nem végezheti, informálja az iránt a főtiszteket, hogy ha pediglen más belső okokbul származik olyatin helységnek közalgó romlása, aztat megvizsgálván, ha magátul el nem igazéthatja, jelentse meg a főtiszteknél.

4. Tapasztaltatott nyilván az is, hogy némely helységeknek lakosai leginkább azért napról napra szegénységre jutnak, midőn az előjárói szegényebbeket mintegy jobbágyainak tartván, együgyüket nagyon terhelik, értékesebbek, és szapora szavuk pediglen magokon nagyon könnyebbétenek; ahoz való képest figyelmezzzen nagyon arra a tisztartó, hogy rovásoknak felvetésekor jelen lehessen, és kiki ereje, és értékje szerént viselje a közönséges terheket, melyre nézve is lajstromra tétessék föl, mely lakos menyinyivel tartozik, közönséges terheknek viselésire, sőt minden lakosnak egy schédát adjon, mely szerént adózását lefogja fizetni, hogy legkisebb szegény ember is tudhassa, esztendeig mit kell néki fizetnie, hogy ha pediglen rovások felvetésekor némely helységekben jelen nem lehetne, tehát azután megvizsgálván, és helységbelieket meghallgatván igazságosan igazítsa el közöttök, és ~~nem másikt, hanem aszerint adózzanak, és azután ezekről számot is adjanak az előjárók minden esztendőben.~~ Nem különben

5. Tapasztaltatott az is, hogy jóllehet némely helységeknek házhelyekhez tartozandó appertinentiájokon kívül malombéli, korcsmabéli és közre hagyatott szántóföldekből, rétekből és más aféle beneficiumokból, melyeket a mélt. uraság is terheknek könnyebbségére meghagyott, alkalmas jövedelmek legyen, azoknak mindazonáltal kevés, vagy semmi látszatjok nincsen helységeknek segítségire, hanem egynehány között elvesznek, vagyis haszontalanul el szokták tölteni; azért is a tisztartó amidőn közrovásokból bevett jövedelem iránt hová lett legyen, számot vészen a biráktul, azon alkalmatossággal az ilyen jövedelmekről is nemcsak biráknak, de ~~községnek jelenlétében is, meghallgatván a községet, szoros számot vegyen a biráktul, becsületinek és tisztinek megtartása, vagyis elvesztése alatt, és ha megmarasztalnak, a birák, azokat azonnal erősen kényszeritse restancziának megadására, és az iránt számadással együtt informálja a főtiszteket, megtérétvén pedig az olyatin restancziát, fordétassék azonnal a közönséges adózásra; aki pedig nem akarná, vagyis nem complanálhatná azon restancziát, azonnal vasra verettség.~~

6. És mivelhogy templomok patrociniuma, vagyis bucsukor szokásul bevett ebédekre némely helységek képtelen költségeket szoktanak tenni, annak okáért ezután legnagyobb helységben is az olyatin ebédekre többet ne merészeljenek költeni, hanem nyolcz forintot, kisebb helységekben pediglen a proportione hol négyet, hol hatot, és azon költség nem másképen, hanem aszerint acceptáltassék a számadásban.

7. Ami az erdőknek megtartását illeti: mivel nyilvánvaló mult esztendőkből lett pusztulások anynyira, hogy majd sem méltóságos uraság számára, sem helységek segítségire jóra való fát nem kaphatni,

ezek iránt azért, valamint ennek előtte, úgy most is kemény különös instructiók fognak adatni tisztartók kezeiben, melyeket ki fogják adni, rendelendő ispányoknak, és csüszeknek, mely instructiónak megtartására nagyon vigyázzon a tisztartó; azonban midőn siska, vagyis gubacs szedésének ideje legyen, abbul mentül többet szedetessen, és jó áron adja el.

8. Tapasztaltatott az is, hogy a kvártélyozó tiszték és közrenden levők is alkalmas excessusokat tesznek, és hogy excessusok eltemetessék, az előjárókat magok részire fordítják, és megcsinálják, és az által excessusok elhallgattatnak, vagyis mint ha nem lettek volna, némelyek által falu pecsétje alatt elengedtetnek; kire való nézve efélékre nagyon vigyázzon, egyet értvén nemes vármegye tisztjeivel, és ha az előjárók, vagyis mások illetin hamisságban s fortélyban tapasztaltatnak, azokat azonnal tömlöczre hányattassa, és főtisztnek értésire adja. Ellenben pedig a tisztartó se merjen olyatin excessusokbul legkisebbet engedni, vagyis kvártélyozókkal netalán tán öszvevetett barátságbul elhallgatni, sőt minden igyekezettel azon legyen, hogy assignált portiókon kívül többet ne vegyenek, és ha excedálnak, nemes vármegye tisztjeivel korrespondenter lévén, excessusokat térétesse vissza, és loco paratae könyvecskében beirattassanak.

9. Hogy egyik helység másikához képest uraság munkáiban ne terheltebbék, abban proportiót observáljon, és ha valami olyas munka elől adja magát uraság részirül, kit el lehet más időre halasztani, a jobbagyságot főképen mezei munkának ideiben olyanra ne kényszerítse és minden munkának alkalmas időt, amennyire lehet válasszon.

10. És hogy a lakósok között is jó és igazságos rend tartassék, és akinek mi rövidege vagyon egymás ellen kevesebb költséggel, és fáradsággal végeszakadhasson, s ne legyenek kénytelenek az instánsok instantiájokkal és néha bizonyságokkal is meszsze fáradozni, kisebb dolgokban, amit a tisztartó maga szerént elintézhethet, szakaszsa végét, másképen várja meg azon időt instantiákkal, midőn vagy praefectus, vagy caesarum director dominiumban érkezik, és akkoron adja elől az olyatin instantiákat, és dolgokat vége szakadására, hogy ha ott sem szakadhatna vége, tehát relegálja följobb való revisióra, és holott valaki maga panaszával tisztartóknak hírek nélkül fölebb való tiszteteknek alkalmatlankodna, nem csak meg nem halgattatik, de meg is büntetetik, kivéven mindazonáltal tisztartó ellen történhető helyes panaszokat.

11. Sok confusiójára válik az uraságnak, úgy a tiszteteknek is, sőt uraság jövedelmének kisebbitésével, szegénységnek pedig nem kevés romlásával, hogy a lakosok nem csak irtovány földjeiket, de sok helyeken ház után való földeket, réteket, magoktul idegenéteni, zálogosétani és

eladni szoktanak, ezután eféle eladások semmiképpen ne engedtesse-
nek, mi illeti az ház után való appertinenciákat, irtovány földeket pedig,
és réteket nem másképen, hanem tisztartónak hirivel, úgy hogy ha-
csak tisztartó pecsétjével nem léssen megerősétve, zálogos levél, vagy
akár mely az iránt való contractus, annak semmi ereje nem léssen;
ratificatiókban mindazáltal tisztartók is mindenkor feltegyék az uraság
jussát fönttartó clausulát: salvo iure dominali. Ehez hozzá járul uraság-
nak nagy praejudiciumára mint egy szokásul némely helységeknek bévelt
fundualis appertinentiáknak szegény jobbágyok gyermekei között való
osztzkodása, mely által mint a publicum, mint uraság terhét viselő
jobbágyság, és gazdák nagyon erőtlenéttetnek, kihez képest a szokott
kiházásításán kívül ingatlan jókbul semmi osztályt ne adjanak a
leányoknak.

12. Hogy pediglen az helységek jövődöben ne mentessék
magokat, hogy ezen uraság rendelésit nem tudván, ahoz nem alkalmaz-
tatták magokat, azért és hogy kinek-kinek tudtára legyenek ezek, a
tisztartó azon punctumokat, a melyek a jobbágyságot illetik, valóság-
os másában helységekben publicálja, és azok irattassák le magoknak.

Circa administrandos proventus dominales, ac
respective exercendam oeconomiam.

1. Az uraság jövedelmeinek beszédése iránt olyas módot, és
rendet fog tartani, aki más rendben lévő dominiumokban is közönsé-
gesen folytatik, tudnia illik: minden fertály esztendőnkint minden némü
jövedelmek az uraság cassájában menjenek bé, mivel tudva legyen,
hogy a szegénység gyakran megfogyatkozik, és egyszersmint adójának
befizetésire elégtelen, annak okáért az incassatiót gyakor sürgétéssel,
apródonkint is minden fertálynak végüig bévegye, úgy hogy eltévén a
fertály esztendő, szép tisztán, és rendes módon rubricák által meg-
különböztetvén proventusoknak speciéseit, mindenekrül fogyatkozás nélkül
extractust küldjön a főtisztnek, és azokban azon fertály esztendőben
lett erogatiókat specificálja. Nem különben elvégezödvén a széna hordás,
aratás, vagy gabona és bordézsmálás, egyszóval akármely termésbül
álló summarius extractusokbul informáltassék. Vetés iránt, ahol tétetik,
hasznót elkövessen. Ezeket pediglen szava hihető egyházi, vagy világi
emberséges emberek által atesztáltassa.

2. Oeconomianak folytatását pediglen urbarialis instructió szerint
véghez vinni mindenképen tartozik, sőt azonkívül is az hol mibül
hasznót hajthat az uraságnak, vagyis kárát eltávoztathatja, semmiképen
el ne mulassa.

3. Amely gabona vagy bor melyik tisztnek gondviselése alá esik, az arra szorgalmasan vigyázzon, hogy gondatlansága miatt kárban ne menjen, azonban bortötelékre hetenkint minden tiz akóra egy itcze, gabona lemérésire pedig, aki granariumban, szárazabb helyen fog tartatni, minden száz köbölre, három köböl léssen esztendőre. Vermekben leendőktül azonban semmie, minthogy ottan szárodás által nem szokott apadni a gabona. Arra azonban vigyázzon, hogy a midőn a gabonát nyomtatni vagy csépültetni kezdi, akkoron plébánus uraimékat, helységek biráit, vagy más becsületes embereket a próbához hívasson, vévén legjobb, középszerű, és legalábbbvaló gabonából egy-egy keresztet, meny nyit ad abbul az Isten, azon jelenlevőktül végyen attestatiót, hogy azt számadásikor beadhassa, de azonkívül a nyomtatók vagy cséplők is meny nyit adandnak rovásaik szerint hit alatt becsületes emberek előtt attestálják. Ehez fog járulni amidőn egyik helytül a másikára korcsmák vagy más szükségek kedviért küldettetik az uraság bora, hogy az annak alkalmatosságával utban meg ne csáváltassék, iránta helyes dispositiót tenni a tisztartó tartozik, és amidőn az olyatin bor helyre szolgáltatik, akkoron szavahihető emberek előtt megvizsgáltassék ha nincsen-e megháborgatva? És így helyesen hozattatknak találtatván, azon emberséges emberek előtt megtöltessék, kire mennyi tötelék menend, attestatió azon jelen leendőktül vétettessék; Holott pedig a szekeresek valami gonoszsággal aféle borhoz utban nyulnának, akkoron akikre megbizonyosodik, az uraság tömlöczében tétessenek, és irántok a főtiszt azonnal informáltassék.

4. Hogy a jobbágságnak terhe ekkoráig szokott forspontozásokban is valamenyire könnyebbétehetessék, keményen hagyatik, és parancsolatik, senki a tisztartók közül szegény jobbágyokat, ámbár az uraság, avagy saját dolga hozand magával, forspontozással maga személyének promotiójára terhelni ne merészelje, mivelhogy szükséges lovaknak intertentiójára anélkül is illendő deputatum resolválva, s egyébaránt is becsületes subsistentiájáruul kinek kinek elégségesképen provideálva légyen; ugyan is erre való nézve indétandó szabad oeconomia is hasonlóképen téltatik, senki tudniillik ebben ő herczegsége hire s positiva resolutiója nélkül ereszkedni ne merjen, mely fönt irt rendelések nem csak a tisztartókat közönségesen, de amely dominiumokban számtartók vannak, azokat hasonlóképen illetik, s foglalják magokban.

5. Tandem, et ultimo: följobb irt punctumok, és azon kívül specialiter kezében adattatott urbariális dispositiók szerint végben vivén azért esztendeit a tisztartó és számtartó, februarius havának első napja tájban tartozik számodásit szép tisztán és rendesen leirva egy generalis extractussal együtt a főtisztnek vagyis rationum exactornak beadni, és

szokott quietantiákat, s contraquietantiákat, mint perceptumokrul, ugy erogatumokrul is azoknak subscriptióik s pecsétjeik alatt, akikkel volt dolga, beadni, coramisáltatván vagy plébánus uramék, vagy ahol lehet, nemes vármegyék tisztjei s egyéb szavahihető emberek által mindeneket.

Eredetije a M. Nemz. Múzeum levéltárában.
